

UNELE OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA CERAMICA DECORATĂ CU CULOARE ROȘIE DIN AȘEZAREA TÎRZIE DE LA CAPIDAVA

În săpăturile de la Capidava, în nivelurile de viață târzie a apărut un tip de ceramică cunoscut și din alte așezări, dar despre care nu sînt publicate încăieri date mai ample¹. Este vorba de vasele decorate cu culoare roșie, asupra cărora descoperirile de la Capidava permit unele precizări precum și unele ipoteze.

După cum s-a mai menționat în altă parte², stratigrafia de la Capidava este destul de dificilă: așezarea are două niveluri de bordeie feudale timpurii ce se întretaie, fapt care a contribuit la amestecarea materialelor arheologice. Așezarea a fost evacuată înainte de sfîrșitul violent al vieții din ambele niveluri, așa încît găsirea *in situ* a inventarului unui bordei este un fapt foarte rar. În general bordeiele sînt umplute cu materiale ajunse în interior o dată cu năruirea pereților, care au antrenat materiale din diferite epoci, adesea chiar din epoca romană. Anumite fapte permit să se presupună că, după distrugere, ruinele au fost răscolite și în felul acesta materialele au fost amestecate. În adevăr, chiar unul dintre vasele ce vor fi prezentate mai jos, a fost reconstituit din fragmente găsite pe o arie destul de mare — pînă la 15 m distanță de bordeiul din care proveneau.

Totuși studiul atent al resturilor și al situației stratigrafice a permis să se stabilească faptul că marea majoritate a fragmentelor de acest fel provine din nivelul mai vechi, ceea ce înseamnă că sînt anterioare mijlocului veacului al X-lea (Ioan Tsimisches), dată de la care începe nivelul mai nou. Faptul că s-au găsit asemenea fragmente și în bordeie aparținînd secolelor X—XI, se explică prin antrenarea lor în umplutura bordeiului. Acesta este cazul cu un bordei din nivelul mai nou (nr. 6), în care s-au găsit multe fragmente cu angobă roșie, dar și foarte multe fragmente de ceramică romană. S-ar părea deci că durata existenței acestui tip de ceramică la Capidava nu depășește mijlocul secolului al X-lea.

¹ Jivka Văjarova, *Славяно-българското селище край села Попина Силистренско* p. 44—45 și 48.

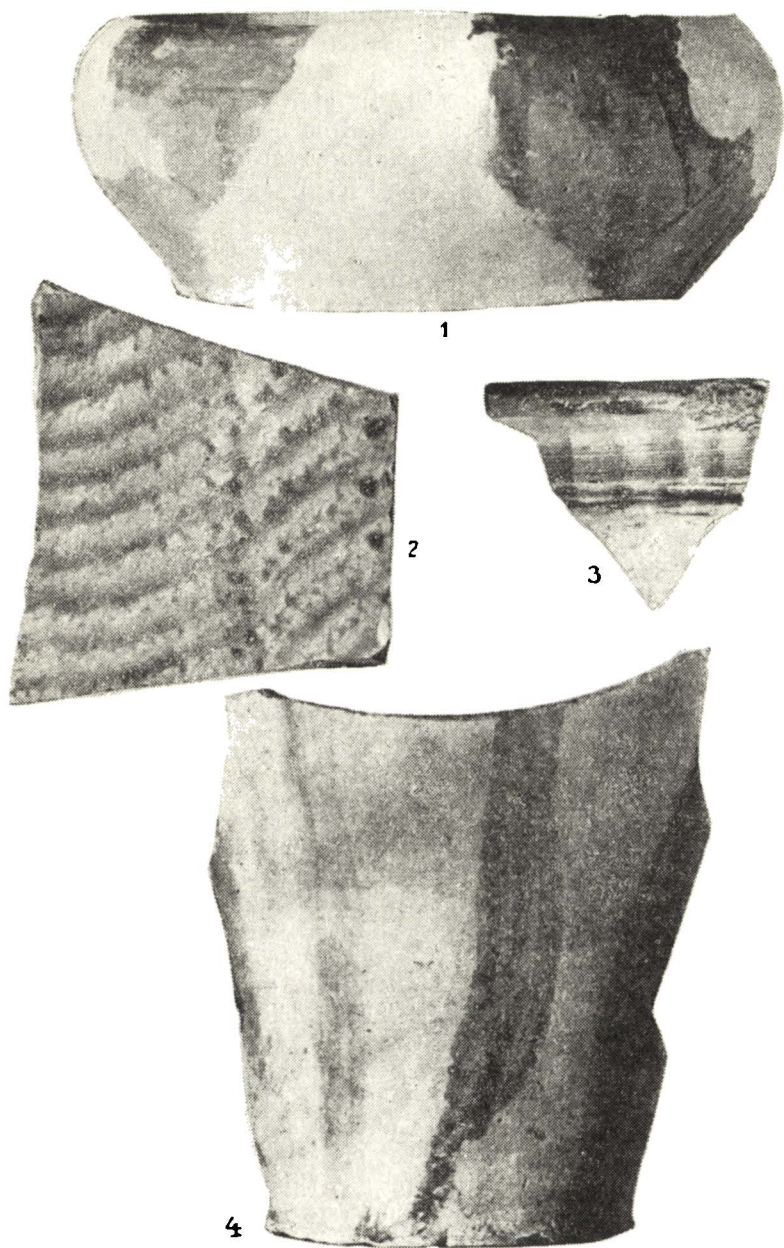
² *Capidava, Monografie arheologică*, capitolul referitor la ceramică, 1958, p. 173—178.

Din cele mai bine de 150 fragmente, nu s-a putut reintregi decît un singur vas, o strachină (pl. I/1), dar s-au putut reconstitui mai multe forme. Toate fragmentele sînt făcute din pastă albă, albă-gălbuie, albă-roz. După buletinul analizei executate de prof. St. Cantuniari, ele sînt lucrate din argilă albă și alburie, uneori foarte curată, alteori cu mai mult sau mai puțin nisip fin, bine frămîntată. Sînt arse omogen între 600° și 900°¹. Pereții sînt groși, siluetele adesea puțin greoaie. Factura este, în general, mai îngrijită decît la celelalte specii intilnite la Capidava. Formele sînt puțin variate; a fost amintită mai sus strachina (pl. I/1): are fundul larg, plat, pereții curbați în afară, cu săgeata mai sus de jumătatea înălțimii pereților. Buza este puțin adusă spre interior și e tăiată vertical, formînd două muchii: în sus — cu peretele exterior — în unghi ascuțit, în jos — cu peretele interior — în unghi obtuz. Diametrul gurii este aproximativ egal cu diametrul fundului. Fundul a fost mai lat decît suprafața discului rotii și se cunoaște depășirea prin briul pe care îl face în jos, pe margine, pasta răsfrîntă. De asemenea se cunosc urmele bețișoarelor cu care a fost desprinsă de pe roată. Se pare că la sfîrșitul fasonării suprafața a fost netezită cu mina umedă. Apoi pe marginea buzei au fost trase cu o unealtă cu dinți, de jur împrejur, patru dungi orizontale, fine, puțin adinci, apropiate. Abia la sfîrșit, vasul a fost dat cu pensula, cu un șlem roșu: interiorul a fost complet acoperit cu șlem, în exterior s-a tras o dungă numai pe buză, variabilă ca lățime, din care s-a prelins pe pereți pînă aproape de fund.

Altă formă o constituie borcanul zvelt cu umăr arcuit, cu diametrul maxim deasupra jumătății înălțimii și cu două tortițe pe umăr (pl. II/1—4). Tortițele constau din două proeminențe, se pare sudate, perforate orizontal, transversal. Buza acestor borcane este de obicei simplă, uneori întoarsă și lipită, cilindrică în secțiune. Fundul acestor borcane poartă urmele desprinderii cu un bețișor. Din cauza stării prea fragmentare a resturilor nu se poate ști precis dacă au existat și borcane fără tortițe, sau numai borcane cu tortițe, așa încît vom descrie toate aceste vase împreună. Decorul este de două feluri, însă totdeauna exclusiv pictat: fie pe întreg borcanul se dă cu pensula cu un șlem ocru (pl. II/3), fie după ce pe buză a fost trasată o bandă lată, orizontală, de șlem roșu, atît în interior cît și în exterior, se trasează mai multe benzi verticale ce pornesc din prima și care sînt întretăiate, la rîndul lor, de alte benzi orizontale. Tratarea este de obicei largă, uneori neglijentă. Benzile sînt relativ groase, pînă la 4 cm. Culoarea este roșie-brună. Intervalele sînt destul de mari. Uneori pe întreaga suprafață a vasului se poate observa un șlem mai fin, sau netezirea suprafeței cu mina umedă, peste care s-a pictat cu șlem mai intens.

A treia formă cunoscută, în cadrul acestui tip de ceramică, este urciorul (pl. II/5—8), amforoidal, cu fund plat (pl. I/4) și cu urme de desprindere cu bețișorul de fund, cu umăr teșit. Printre fragmentele găsite nu se află decît unul singur de gură simplă, în formă de pilnie, cu buza de asemenea simplă (pl. II/5). E probabil că avea două torți plate sau ovale. Toarta pornea de la punctul de maxim diametru și se lipea sub buză, coborînd puțin față de înălțimea curbei pe care o descria între cele două puncte; ea

¹ Buletin de analiză nr. 1579 al Întrep. Prospectiuni.

Pl. I. — 1, Strachină decorată cu culoare roșie (redușă la 1/2); 2 și 3, fragmente de ceramică de import, decorată cu culoare roșie (mărime naturală); 4, fund de urcior decorat cu culoare roșie (redușă la 1/3).

este evident sudată pe peretele vasului. Decorul era format din dungi verticale ce, urmînd forma vasului, ajungeau să se întilnească pe umăr și pe gît. Buza se pare că era acoperită complet cu șlem. Și pe unele fragmente de urciior se observă un șlem mai fin și mai decolorat, sau netezirea suprafeței cu mina umedă, anterioară pictării. În afară de acest decor colorat, mai apare pe fragmentele de urciior și decorul cu benzi de striuri orizontale. Nu se poate spune precis care era organizarea acestui fel de decor. Se pare că era pus în zone orizontale, paralele, pe gît, pe umeri, sub toartă și aproape de fund.

Cea din urmă formă cunoscută, în cadrul acestui tip ceramic, este reprezentată la Capidava numai prin trei fragmente de gură (pl. II/9—11), dintre care la două se păstrează și părți din buză. E vorba de fragmente cu buza în formă de guler îngust, foarte puțin evazat, aproape vertical, și simplă ca profil. Umărul nu se înalță. Pare mai degrabă o formă sferică sau piriformă, cu diametrul maxim situat sub jumătatea înălțimii; de asemenea, pare să fie de dimensiuni mai mici decît formele anterioare (borcanul și urciiorul). Imediat sub buză urmează o zonă orizontală de trei sau mai multe striuri largi și adînci. Peste ele șlemul este dat uniform și pe toată suprafața exterioară — cît se vede, — iar în interior, se pare, numai pînă la nivelul unde gulerul se sudează, formînd unghi cu umărul.

În general, trebuie remarcat că nici un fund ce poate fi atribuit cu siguranță sau probabilitate unui vas decorat cu angobă roșie, nu poartă marcă de olar.

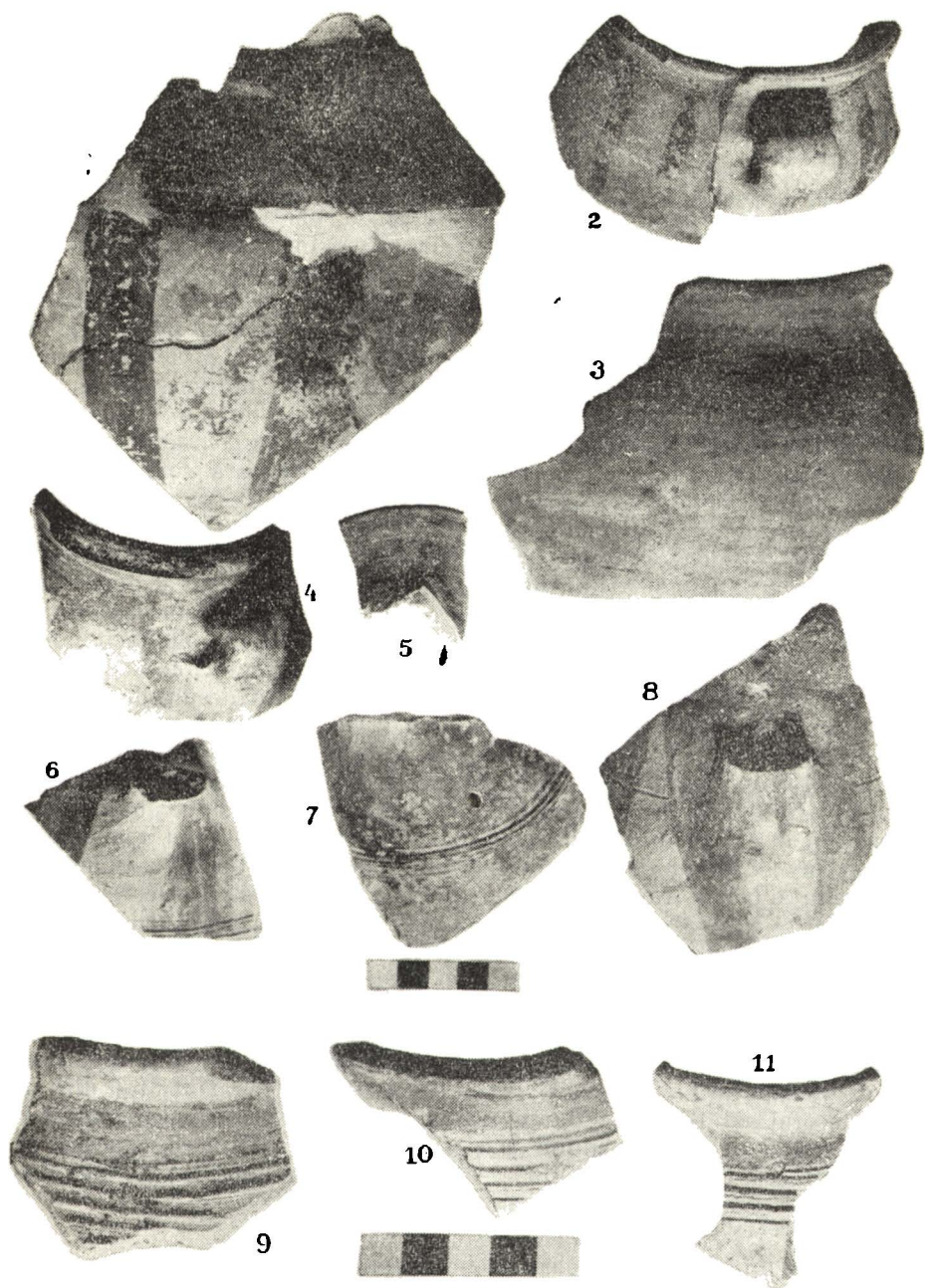

Rezultatele săpăturilor de pînă acum nu pun la dispoziția cercetătorilor mai multe date, dar Capidava nu este singurul loc unde apare acest tip de ceramică. Din informații primite de la Maria Comșa și Petre Diaconu se știe că ea a apărut în mică măsură și la Dinogetia. De asemenea Vlad Zirra a avut amabilitatea să ne informeze despre apariția ei și la Ileana, în apropiere de București, așezare situată pe una din girlele ce se varsă în Moștiștea, în Cimpia romînă. În Bulgaria a apărut la Preslav și Tirnovo, unde a fost calificată drept ceramică medio-bulgară și datată în sec. XII, și la Popina (Silistra), unde a fost datată — pe baza analogiilor cu aceea cenușie lustruită — în sec. VIII-IX¹. Această din urmă datare confirmă și constatările de la Capidava. Așadar, aria de răspîndire a acestei specii ceramice pare să se suprapună ariei ceramicii feudale timpurii dunărene, așa cum este ea cunoscută de la Capidava, Dinogetia, din Cimpia romînă și din Bulgaria și cuprinde nordul Peninsulei Balcanice, Dobrogea, Cimpia romînă — respectiv toată valea Dunării de jos, pînă în munți.

De problema acestei arii de răspîndire se leagă și apariția unei specii de ceramică similară în Ungaria². Tot din pastă albă, această prezintă însă alte forme: urcioare și căni de un format tipic, neîntîlnite la noi. Decorul, bazat tot pe dungi de șlem roșu-brun, este organizat altfel, și anume: fie

¹ Jivka Văjarova, *op. cit.*, p. 48.

² Höllrig József, *Árpádkori Kerámikánk*, AÉ, XLVI, 1932—33, p. 142—170, mai ales p. 147 și fig. 101—102.

Pl. II. — Fragmente de vase decorate cu culoare roșie: 1—4, fragmente de borcane; 5—8, fragmente de urcioare; 9—11, fragmente de ulcică.

in dungi orizontale paralele, fie in rețele rombice — ale căror linii se prezintă oblic față de axele vasului. Așadar, in Ungaria avem de-a face cu o specie ceramică similară, nu identică, eventual plecată genetic de la aceleași fapte de cultură materială, dar evoluată pe loc, in alte direcții.

După toate aparențele, ceramica aceasta decorată cu șlem roșu era produsă in aceleași ateliere ca și celelalte specii, obișnuite in această vreme, in primul rind ca și cea decorată cu striuri și val incizate. In adevăr, forma predominantă — borcanul cu tortițe perforate — își găsește analogii perfecte, atit in ceramica incizată, cit și in cea lustruită. Dacă tortița însă este mai frecventă in cadrul ultimei specii, tipurile de borcan și de buză sint identice cu cele ce se găsesc in prima, și anume cu cele mai frecvente in nivelul mai vechi. E de remarcat că borcanul in formă de butoiăș, cu diametrul maxim la jumătatea înălțimii lipsește între tipurile de borcan decorat cu șlem roșu. Urciorul amforoidal este frecvent in cadrul ceramicii cu smalt verde-măsliniu, dar se găsește confecționat și din pastă comună și ornat cu caneluri. Strachina cu pereți curbați in afară va fi frecventă in cadrul ceramicii striate, din nivelul mai nou. Doar forma cu umărul prelung și guler strîmt și ușor evazat nu-și găsește corespondențe printre celelalte specii ceramice. Dar analogiile sint mai sugestive din punct de vedere tehnic. Meșterii, care au produs ceramica de care se ocupă comunicarea de față, foloseau aceeași roată cu discul destul de mic, in așa fel, încît adeseori fundul vasului îl depășea, iar pasta se revărsa peste margini; același procedeu de întoarcere și lipire a buzei la borcane ca și pentru desprinderea vasului de pe roată, cu degetul și cu ajutorul unei așchii, folosită ca o lopățică și care lasă urme in pasta moale; in sfîrșit, același procedeu de a suda toarta la suprafața exterioară a vasului ca și meșterii care lucrau ceramica striată. Elementele de decor care nu se leagă de șlemul colorat sint comune cu cele ale ceramicii striate — e vorba de benzile de striuri — și sint realizate prin aceleași procedee tehnice — prin incizarea lor cu ajutorul unei unelte cu dinți, ținută fix in timp ce vasul se învîrtește pe roată. De remarcat că pasta albă se întilnește și la vase cu decor incizat. Din săpăturile mai vechi de la Capidava provine și un vas păstrat astăzi in Muzeul din Constanța: este un borcan cu tortițe perforate, din pastă roz-alburie, decorat cu striuri și cu o linie in val pe umăr, dat pe deasupra acestui ornament cu șlem roșu peste toată suprafața; șlemul s-a inchis la culoare — spre brun — din cauza celei de-a doua arderi, suferită in timpul incendiului care a distrus așezarea. In cursul săpăturilor din 1956, a mai apărut un fragment, tot din pastă albă, decorat cu rețea de dungi subțiri, desenate prin apăsarea pastei cu un virf lat și dat pe deasupra cu șlem. In urma acestor descoperiri, legătura dintre cele trei specii ceramice — legătura de producție — pare evidentă.

Cea mai dificilă problemă legată de ceramica cu șlem roșu este aceea a originii. In adevăr, considerată in ansamblu, această ceramică se prezintă ca un produs de sinteză, la formarea căreia au contribuit elemente eterogene. Astfel formele sint diferite ca geneză: strachina cu pereții bombați in afară

pare să fie de proveniență sudică; urciorul amforoidal este o formă prea comună în teritoriul balcanic, panonic, chiar și pontic, pentru a fi caracteristic; borcanul se leagă după tipurile sale — și aproape toate tipurile cunoscute în Balcani se găsesc și în cadrul acestei specii —, fie de slavi, fie de bulgari, fie de forme mai vechi de urnă autohtonă; tortița perforată își găsește analogii evidente în ceramica de tip Saltovo Maiak, Novi Pasar, înrudită cu cea lustruită contemporană¹. A patra formă, aceea cu umăr căzut și guler ușor evazat, s-ar lega, poate de forma ulcelei, comună în vremea romană, dar fragmentele sînt prea mici și prea puține pentru a o putea aduce în discuție. Elementele de tehnică sînt suficient de simple și comune și pentru celelalte specii contemporane — deci nesugestive.

Un singur element se pretează la o urmărire mai adîncită, și anume cel specific pentru acest grup ceramic: șlemul roșu. El este de veche tradiție sudică. Apărut încă din timpurile preistorice în bazinul Mării Egee, șlemul roșu este curent în epoca arhaică și destule fragmente ceramice descoperite în așezarea arhaică de la Histria pot fi confundate, în ceea ce privește calitatea și culoarea șlemului, cu fragmente de la Capidava, aparținînd speciei studiate aici. În toată epoca romană va continua să existe, mai ales sub forma lustrului roșu, specific vaselor de «terra sigillata». În provincii și în epoca tîrzie acest lustru roșu degenerază suficient, sfîrșind prin a fi înlocuit de un fel de angobă destul de apropiată de șlemul de mai tîrziu. Chiar la Capidava se găsesc asemenea exemple. Dar, o dată cu epoca tîrzie, apar fenomene ce premerg direct pe cel urmărit în aceste pagini. În Muzeul din Sofia se află vase provenind dintr-un cimitir din secolul al V-lea al erei noastre, din regiunile munților Rhodope. Este vorba mai ales de o oenochee de tipul celei găsite la Spanțov, din pastă alburie, nelustruită și decorată cu dungi verticale de angobă roșie-brună, groase de 3—4 cm, ce merg de pe gît pînă aproape de fund și sînt tăiate de o dungă orizontală pe gît. Mai mult, în săpăturile de la Capidava s-au descoperit și două mici fragmente (pl. 1/2—3) dintr-o specie ceramică foarte interesantă, care nu a mai fost găsită nici la Capidava și nici în alte așezări romano-bizantine pînă acum, așa încît pare posterioară sec. VI — fiind deci, probabil, contemporană cu specia care formează preocuparea noastră aici, iar nu cumva antrenată în umplutura bordeielor din nivele mai vechi. Fragmentele provin: unul dintr-un gît de urciur elegant modelat, altul dintr-un platou cu inel reliefat pe fund, ambele prezentînd profile derivate din cele obișnuite în cadrul ceramicii «terra sigillata», deci caracteristic romano-bizantine. După pastă — alburie, foarte fină și curată, densă și compactă, — ca și după factură, par să fie marfă din import. Prof. B. Slătineanu ca și Maria Comșa sînt de părere că originea lor ar trebui căutată undeva spre Asia Mică. Ceea ce e important însă e decorul lor, executat cu ajutorul unui șlem roșu-brun, dat peste toată suprafața, în așa fel încît să dea impresia unor unde sau valuri. S-ar părea deci că procedeul de a decora vasele cu ajutorul șlemului roșu ajunge în vremea romano-bizantină la forme care se leagă direct cu decorul ceramicii împodobite cu șlem roșu de la Capidava.

¹ M. Chișvasi-Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din secolele VI-XII*, în SCIV, VIII 1957, p. 267—295.

El este moștenit de atelierele locale și folosit la decorarea noilor tipuri ceramice, specifice vremii feudale timpurii, în măsura posibilităților și priceperii olarilor de pe aici. Pe de altă parte, s-ar părea că el continuă să evolueze în centrele sudice și revine la noi sub forma de marfă de import, ca să influențeze și să fie imitat de meșterii locali. Din acest punct de vedere se poate pune problema unei origini întrucitva diferite a procedeeleor de decorare prin dungi de șlem, sau prin șlemuirea întregii suprafețe. Ar fi posibil deci ca primul să fie moștenirea locală a unor fapte de cultură materială mai veche, în timp ce al doilea să se datorească unor influențe « culte », mai noi, asupra unor meșteri care cunoșteau deja procedeul, în esența lui.

Pentru ipoteza că, în general, procedeului decorării cu șlem trebuie să i se acorde o origine locală, de tradiție meșteșugărească moștenită din vremea romano-bizantină, se pare că pledează și apariția lui în legătură cu forme de origine sudică — așa cum e strachina cu pereții bombași la exterior — și faptul că el apare numai pe o arie înglobată altădată în sfera politică și de civilizație mediteraneană — în Balcani și în Pannonia. De asemenea, tot ca o moștenire ne apare și caracterul de ceramică mai aleasă, așa cum era olăria lustruită roșu în vremea mai veche, pe care îl are această ceramică. În adevăr, vasele din această specie, lucrate din pastă mai fină și mai curată, arse mai bine, și de factură mai îngrijită, nu au urme de foc. După forme — străchini, urcioare, ulcele și borcane cu toartă perforată orizontal — par să fie destinate pentru a fi utilizate la masă sau pentru păstrarea alimentelor. Urmele de sfoară — în vederea suspendării — sînt clare la cele mai multe tortițe perforate. În sfîrșit, faptul că au fost găsite relativ puține fragmente și numai un vas întreg și altul întregibil îndreptățește presupunerea că erau vase mai scumpe, produse în cantitate mai mică și salvate cu mai multă grijă, în momentul dezastrului.

Problema acestei categorii ceramice nu poate fi rezolvată integral în stadiul actual al descoperirilor. Evident că descoperiri noi pot să schimbe concluziile de față, dar încadrarea acestor date general cunoscute și încă nestudiate este utilă cercetărilor în domeniul ceramicii feudale timpurii.

R. FLORESCU

О КЕРАМИКЕ С КРАСНЫМ ОРНАМЕНТОМ ИЗ ПОЗДНЕГО ПОСЕЛЕНИЯ В КАПИДАВЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В настоящей работе речь идет о керамике, украшенной орнаментом красного цвета, обнаруженной в раннефеодальных поселениях Добруджи.

На основании стратиграфических наблюдений в Капидаве автор датирует эту керамику первой половиной X в. н.э. и приводит типологию ее форм (миска, кувшин, банка, горшочек) и орнаментации (орнамент в виде сетки из цветных полос или цветной орнамент, равномерно покрывающий всю поверхность).

В заключение автор пытается установить происхождение этой керамики и считает, что орнаментация красного цвета возникает в позднюю римскую эпоху, находит свое отражение у населения раннефеодального периода и является вырождением и преобразованием «красного лощения».

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Таблица I. 1, миска с красным орнаментом (уменьшена на 1/2); 2 и 3, фрагмент ввозной керамики с красным орнаментом (натуральной величины); 4, дно кувшина с красным орнаментом (уменьшено на 1/3).

Таблица II. Фрагменты сосудов с красным орнаментом; 1 — 4, фрагменты баночных сосудов; 5 — 8, фрагменты кувшинов; 9 — 11, фрагменты горшочка.

QUELQUES OBSERVATIONS SUR LA POTERIE À DÉCOR ROUGE, DE HAUTE ÉPOQUE FÉODALE, DE L'ÉTABLISSEMENT DE CAPIDAVA

RÉSUMÉ

L'auteur discute, dans cet article, le problème de la poterie à décor rouge, découverte dans les stations du début de la haute époque féodale en Dobrogea.

Après en avoir fixé la date — avant le milieu du Xe siècle de notre ère — l'auteur, en partant des observations stratigraphiques faites à Capidava, s'occupe de la typologie des formes (écuelle, cruche, bocal et pichet) et du décor (réseau de raies colorées ou décor consistant en une couche de couleur sur toute la surface du vase).

Pour finir, l'auteur tente de résoudre le problème de l'origine de cette poterie et estime que le procédé du décor rouge apparaît pendant la dernière période de l'époque romaine, qui l'a légué à la population contemporaine du commencement de la première époque féodale, et témoigne de la dégénérescence et de la transformation du « lustre rouge ».

EXPLICATION DES FIGURES

Planche I. — 1, Ecuelle à décor rouge (1/2 grandeur); 2 et 3, tessons de céramique d'importation, à décor rouge (grandeur naturelle); 4, fond de cruche à décor rouge (1/3 de la grandeur).

Planche II. — Fragments de vases à décor rouge: 1—4, fragments de bocaux; 5—8, fragments de cruches; 9—11, débris de pichet.

